

pan ideolojik boyutu öne çıkarmıştır (bk. PANARABİZM).

İran'da Milliyetçilik. Modern milliyetçiliğin müslüman toplumlardaki yükselişini etkileyen gelişmeler İran'da da geçerli olmuştur. I. Dünya Savaşı yılları, romantik Fars milliyetçiliğinin ortaya çıktığı ve İslâm öncesi Fars kültür ve tarihinin sık sık öne çıkarıldığı dönemdir. 1921'de Rızâ Han İran tahtına oturunca bu eğilim daha belirgin hale geldi. II. Dünya Savaşı yıllarında İran'ın İngilizler ve Ruslar tarafından işgal edilmesi milliyetçi duygularını arttırdı. Savaş sonrasında İran'ın Amerikan nüfuzuna girmesi üzerine Muhammed Musaddık önderliğinde milliyetçi, sol ve muhafazakâr eğilimlerden oluşan bir muhalefet hareketi (cephe-i millî) kuruldu. 1953'te yapılan askeri darbenin ardından Rızâ Şah Pehlevî yönetimine tamamen hâkim olunca İran'daki Fars milliyetçiliği ülkenin kendine has durumu sebebiyle resmi devlet milliyetçiliği şeklinde gelişmiştir.

Müslümanların dinî inanç ve farklılıklar dışındaki kültürel unsurlar bakımından beraber yaşadığı insanlarla aynı özelliklere sahip bulunduğu Hindistan ve Uzakdoğu coğrafyalarında Pakistanlı, Endonezyalı veya Malay gibi kimliklerin oluşumunda belirgin temel şüphesiz İslâm'dır. Benzer bir durum Bosna'da Boşnaklar açısından da geçerlidir. Aynı şekilde kısmen Arnavutluk hariç Balkanlar'daki müslüman Makedon ve Kosovalılar arasında gelişen hareketler de Sırp ve Makedon milliyetçiliğine karşı Osmanlı-İslâm ekseninde sergilenen bir direniş özelliği taşırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Babanzâde Ahmed Naim, *İslâm'da Dâvâ-yı Kavmiyyet*, İstanbul 1332; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (Ankara 1339), Ankara 1986; Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul 1938; Mehmet Ali Aynî, *Milliyetçilik*, İstanbul 1943; H. Seton-Watson, *Nationalism: Old and New*, Sydney 1965; Ali Kemal Meram, *Türkçülük ve Türkçülük Mütadeleleri Tarihi*, İstanbul 1969; Mehmed İzzet, *Milliyet Nazarıyeleri ve Millî Hayat*, İstanbul 1969; *Nationalism in Asia and Africa* (ed. E. Kedourie), London 1971; H. Kohn, "Nationalism", *Dictionary of the History of Ideas*, New York 1973, III, 321-338; I. Wallerstein, *The Modern World System*, New York 1974; Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara 1976; *Arab Nationalism: An Anthology* (ed. S. G. Haim), Berkeley 1976; Z. N. Zeine, *The Emergence of Arab Nationalism*, New York 1976; Rashid Khalidi, "Arab Nationalism in Syria: The Formative Years, 1908-1914", *Nationalism in a Non-National State* (ed. W. W. Haddad - W. Ochsenwald), Ohio 1977, s. 207-237; D. Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu: 1876-1908* (trc. Şevket Serdar Türet - Rekin

Ertem), İstanbul 1979; J. Breuilly, *Nationalism and the State*, Manchester 1982; B. Anderson, *Imagined Communities*, London 1983; A. D. Smith, *Nationalism and Modernism*, London 1998; Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ankara 1985, s. 15-90; F. Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura, 1876-1935* (trc. Alev Er), İstanbul 1986; *The Origins of Arab Nationalism* (ed. Rashid Khalidi v.d.r.), New York 1991; Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul 1994; *Nationalism* (ed. J. Hutchinson - A. D. Smith), Oxford 1994; M. Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği* (trc. Tansel Demirel), İstanbul 1994; C. J. H. Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din* (trc. Murat Çiftkaya), İstanbul 1995; M. Cemâl Bârût, *Hareketü'l-kaumiyye'l-'Arab*, Dımaşk 1997; E. Gellner, *Nationalism*, London 1997; Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar* (trc. Türkân Yoney), İstanbul 1998; M. Naci Bostancı, *Bir Kolektif Bilişim Olarak Milliyetçilik*, İstanbul 1999; Tufan Buzpinar, "Arap Milliyetçiliğinin Osmanlı Devletinde Gelişimi Süreci", *Osmanlı*, Ankara 1999, II, 168-175; S. Seyfi Öğün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, İstanbul 2000, s. 1-20, 93-114; Y. M. Choueiri, *Arab Nationalism: A History*, Oxford 2000; *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (haz. Tanıl Bora), İstanbul 2002, IV; İsmail Kara, *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, İstanbul 2003, s. 290-321; Zeynep Güler, *Süveyş'in Batsında Arap Milliyetçiliği Misir ve Nâsircilik*, İstanbul 2004, s. 176-203; H. Kruse, "The Development of the Concept of Nationality in Islam", *Studies in Islam*, II/1, New Delhi 1965, s. 7-16; "Millet Milliyetçilik Millî Kimlik ve Devlet: Seçme Yazilar", *Türkiye Günlüğü*, sy. 75, Ankara 2003, tür.yer.; P. J. Vatikiotis, "Kâmiyya", *EI²* (ing.). IV, 781-784; A. K. S. Lampton, "Kâmiyya", a.e., IV, 785-790; Şerif Mardin, "19. yy'da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", *TCTA*, II, 348-351.

Azmi Özcan

MİM
(μ)

Arap alfabetesinin
yirmi dördüncü harfi.

Türk alfabetesinin on altıncı, ebced terbibinin ve Fenike alfabetesinin on üçüncü harfi olup ebced (cümmel) hesabında sayı değeri 40'tır. Fenike alfabetesinde adı "su" anlamına gelen memdir. Ârâmice ve İbrânicâ'de mem - mâyim, Yunanca'da mü şekline dönünen harf Arapça'da mîm olarak söylenir. Arap dilcileri bu kelimenin "şarap, zâtülçenp (satıcısan) ve toplanma" anımlarına geldiğini kaydeder (Hasan Abbas, s. 72). Hieroglif alfabetesinde ve Doğu sanatında su sembolü olarak geçen dalgâlı çizgi (~) şeklindeki doğup geliştiği, Arap alfabetesinde dalgâlı kısının zamanla sıkışarak topuz biçimini aldığı, düz akışı simgeleyen kuyruk keşidesinin ayınen devam ettiği kabul edilir. Harfin Sür-

yânice'deki şeklinin yağmur simgesini andirdiği belirtilir (a.g.e., a.y.). Kiraat âlimlerine göre mîm genellikle izhar ile okunur ve asıl harf kabul edilir. Yalnız bâ harfinden önce gelen sâkin mîm ihfâ ile okunur ve fer'i harf telakki edilir (Karaçam, s. 203; İbrâhim Enîs, s. 65-66).

Sîbeveyhi'ye göre mîmin mahreci iki dudak arası olup (*el-Kitâb*, IV, 433) telaffuz için hava ağızdan geçerken geniz boşluğununa basınc yaparak uğultulu (gunne), açık (mechûr) ve sert (şedîd) bir sesin meydana gelmesine sebep olur. Halil b. Ahmed'e göre mîm çıkarılırken dudaklar kapandığından kapaklı bir ünsüzdür (harfü'l-itbâk) (*el-Hurûf*, s. 44). İbn Sînâ'ya göre mîmin çıkış yeri kısmen dudakların arası, kısmen de geniz boşluğu olup hava geniz boşluğundan geçerken uğultulu bir sesin oluşmasına yol açar (*Mehâricü'l-hurûf*, s. 19). Şarkiyatçılara göre mîm kapaklı, yumuşak, geniz ünsüzu olan bir dudaksıldır (Cantineau, s. 28; Fleisch, I, 58). Mîm sesinin belirleyici ve ayırcı sıfatları cehr, beyniyye ve gunnedir. Buna göre telaffuzunda ağız boşluğununda nefes akışı kesilip ses akışı devam ettiği sırada (cehr) genizde nefes ve ses akışının eş zamanlı olarak sürmesiyle viziltili - uğultulu bir ses (gunne) meydana gelir; bu ses sert - yumuşak (şiddet - rihvet) arasında orta tırıda (beyniyye, mutavassita) bir karakter gösterir. Ayrıca mîmdeki ses izlâk, infitâh, inhfâz, terkîk ve zuhûr sıfatları gereği telaffuzu dile hafif ve kolay gelen (izlâk) açık veince bir sestir.

Harflerin ses özelliklerinin ve seslenirilme hareketlerinin oluşturduğu kelimelerin anımlarına yansımاسını araştıran çağdaş fonetikçiler, mîmin ses özellikleyle seslendirme hareketinin bu harfi içeren fiil masdarlarının mânalarına dokunma ve görme duyularını ilgilendiren bazı olgular halinde ilham verme veya işaret etme yoluyla yansıtığını belirlemiştir. Mîm harfyle başlayan Arapça masdarların yarısından fazlasında mîm sesinin verdiği yumuşaklık, incelik ve sıcaklık; seslendirilirken de dudakların hafifçe yumulma ve kapanma hareketinin işaret ettiği "emme, boş bir şeyin içindekini dışarı çikarma ile toplama; engelleme, çığneme ve yeme" anımlarının; yine seslendirmede iki dudağın açılma hareketinin işaret ettiği "açılma, genişleme, yayılma" mânalarının yansıldığı keşfedilmiştir. Mîm ile başlayan masdarlardada "emme, boş bir şeyin içindekini dışarı çikarma" anımlarının daha fazla olması, baştaki mîmin söyleşisinin emme hareketini

en iyi şekilde temsil etmesiyle açıklandı-
ğı gibi esasen insanlık tarihi içinde mîm
sesinin emme olgusunu simgelemek üzre icat edildiği neticesine varılmıştır. Ni-
tekim dünyanın birçok dilinde emilme or-
ganı ile (mem, mamelle, mammelon, mama ...) emziren anne (maman, mama, mamma, meme, mother, mâder) isminde mîm
sesi hâkimdir. Bebek ve çocuk dilinde gi-
danın adı da "mama"dır (Hasan Abbas, s.
72-78).

Fonetikçiler, anne ve babayı simgeleyen "m, b" ile benzeri seslerin bebeklerin
çıkardığı ilk seslerle de irtibatını irdele-
mişlerdir. "b, m" dudaksıları ile bunlara
yakın yerlerden çıkan "d, t, n" sesleri faz-
la kas gücü gerektirmeden bebeğin
el ve kollarını hareket ettirmesine denk
bir eylemle, çevresindeki nesne ve olgu-
larla irtibat kurmadan sırf avunmak için
fitri ve insiyaî olarak çıkarmayı ve tekrarlamayı sevdigi sesleri oluşturmaktadır. Bunları ünlülerle seslendirek "ma,
ba, da, ta ..." ve onları tekrar ile "mama,
baba, bîbi, dada, nene, adede, atete,
amama" kelimelerini yineler. Bu sebeple
bütün dünya dillerinde bu seslerin hece-
lerinin tekrorlarından meydana gelen kelimelerin çocukların çıktıgı ve tekrarla-
diği fitri ses ve kelime dayandığı kabul edilmiştir (ibrâhim Enîs, s. 154-159).

Dilciler, Arapça kelimelerin bünyesinde
yer alan mîmlerin asıl harf mi ziyade harfi
mi olduğu hususunu incelemiş ve şu so-
nuçları tesbit etmişlerdir: Kelime başındaki
mîmden sonra iki asıl harf bulunan
ism ve fiillerde mîm asıl harftir: مجد، مصر
gibi. Mîmden sonra üç asıl harfin yer al-
dığı isimlerde ekseriyetle mîm zâittir:
مقياس، مقابس
gibi. Kendisinden sonra üçten
fazla asıl harf bulunan isimlerdeki mîm
çoğunlukla asıl harftir: مردقوس، مزنجوش
gibi. Üçlü fiillerin ism-i mef'ûl, zaman ve
mekân isimleriyle mîmli masdar mîmle-
ri, dörtlü, beşli ve altılı fiillerin ism-i fâil,
ism-i mef'ûl mîmleri zâittir. Mîm bazı
isimlerin sonuna çokluk bildirmek için
eklenmiştir: (çok cesur) التَّشْجُع ← (cesur)
(geniş avurtlu) الْتَّدْقِيْن ← (avurt)
الْتَّسْجَاع
gibi. İkil ve çoğul zamirlerdeki mîmlerin
de çokluk bildirmek üzere ziyade edildiği
belirtilir: الحَلْق ← الحَلْقُوم
(yutak) الْبَلْعَم ← الْبَلْعُوم
gibi. Isimlerin ortasındaki mîmlerin ziyade olması nâdirdir:
الْذَّلَامِص (parlak nesne). الْفَعَارِص (ekşimiş süt)
gibi. Fiillerde de mîm harfinin ziyade ol-
masına nâdir rastlanır: تَمَرْكَز (merkez edin-

di), (kuşak kuşandı) gibi (Sîbeveyhi, IV, 219, 237, 272-274, 308-309; İbn Cinnî, I, 426-433; İbn Yaîş, IX, 151-154; Hasan b. Kâsim el-Murâdî, s. 139-140).

Mîm, en çok harfleri
ء، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ط، ع، غ، ه، ي
olmak üzere harfleriyle
değişim ve dönüşüm (ibdâl) uğrayarak
yapı ve anlamca eşdeğer veya benzer ke-
limelerin oluşumunda etkili olmuştur:

ب ← م: أَرْبَى ← أَرْمَى، بَخْر ← بَخْر، مَكَّةَ ← بَكَّةَ :
ن ← م: غَنِين ← غَنِيم، نَدِي ← مَدِي :
و ← م: أَوْشَاج ← أَنْشَاج، فَوَه ← فَم :
ف ← م: جَفْس ← جَمْس، كَفْح ← كَمْح :
ق ← م: قَيْس ← قَمِيس، قَطْر ← قَطْر :
ل ← م: جَزْل ← جَزْم، لَطْح ← لَطْح :

(Ebû't-Tayyib el-Lugavî, I, 37-77; II, 345-

381, 423-495, 565, tür.yer.; İbn Cinnî, I, 413-426). Yapı ve anlam bakımından eşdeğer olan bu kelimelerden işlek olanlar asıl, diğerleri dönüşümüş (mübдел) kelimeler olarak kabul edilir. Aynı şekilde Wilhelm Thomsen'in şüyü teorisine göre bir dilde en yaygın olan sesler en çok değişim ve dönüşüm uğrayan seslerdir. Bu değişimin yönü söyleşi zor olandan kolay ve hafif olana doğrudur. Arap dilinde en yaygın sesler olan I, n, m harflerinin zamanla hafif sesler olan v, "y"ye dönüştüğü bazı örneklerde dayanılarak ileri sürülmüştür (ibrâhim Enîs, s. 169-173). Yine Sâmî dillerinde bazı kelimelerin sonundaki "m"lerin Arapça'da "nûn'a dönüşme eğilimi gösterdiği ifade edilmiştir (El² [Fr.], VII, 65). Ferrâ'nın farklı yorumuna rağmen "Allâhümme"nin sonundaki çift mîmin lafzatullahha has bir sesleniş ve saygı ifadesi olarak nadî "yâ"ından bedel olduğu kabul edilir. Yemen veya Tay kabileleri lehçesinde "tamtamâniyye" adı verilen harf-i ta'rîfîn (الـ) lâmi mîme dönüşerek "مـ" şeklinde söylendiği ve Nemir b. Tevleb'in rivayet ettiği şu şâz hadisin söz konusu lehçeye göre olduğu kaydedilmektedir: ليس من أمير اصحابي في امسف (Yolculuk esnasında oruç tutmak ileri derecede dinadarlıktan sayılmaz). Bu duruma şair Abdullah b. Anme'nin bir dizesinde de rastlanır (Hasan b. Kâsim el-Murâdî, s. 140).

Daha çok Kur'an kiraatinde görülen bir dönüşüm şekli de idgamdır. İbdâl türü değişim-dönüştürmelerde anımları ve yapıları eşdeğer olan iki ayrı kelime söz konusu iken idgam tarzı değişim söyleyiş kolaylığı sağlamak amacıyla yalnız tefâlîz planında olur ve bir kelimenin farklı söylenişini ve okunuşunu ifade eder:
-mm- > -mm-; -bm-> -mm-; -nm-> -mm-;
/-م- m->-mm-; -nb-> -mb-/—b-> -mb-

(iklâb / kalb) dönüşümleri geniz sesi (gun-
ne) eşliğinde seslendirilir:

علیہم مُؤصَّدَة ← عَلَیْهِمْ مُؤصَّدَة ،
اَرْكَبَ مَعَنَا ← اَرْکَمَ مَعَنَا ،
مَنْ مَاء ← مَمْ مَاء ،
عَذَابَ مَقِيم ← عَذَابِمْ مَقِيم ،
مَنْ بَعْدَ ← مَمْ بَعْدَ ،
عَلِيِّمَ بِالظَّالِمِينَ ← عَلِيِّمَ بِالظَّالِمِينَ .

Ayrıca kelime sonundaki sâkin "mîm" i bâ harfi izlerse mîm geniz sesi eşliğinde "bâ"ya dönüştürülmeden seslendirilir (ih-fâ): مَ اَللّٰهُمْ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى بِحَجَّةِ رَمَضَانٍ (Allâh'a yemin olsun ki ...) ifadesinde yer alan مَ edat olup yemin için olan "من" ve "أَيْمَنْ" den kısaltmadır ve Üç hareke ile rivayet edilmektedir (İbn Yaîş, IX, 93-94; Hasan b. Kâsim el-Murâdî, s. 139).

BİBLİYOGRAFYA :

Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, IV, 219, 237, 272-274, 308-309, 325, 433-436, 447, 456-457; Halîf b. Ahmed, *el-Hurûf* (nşr. Ramazan Abdüttewâb, Selâsetü kütüb fi'l-hurûf içinde), Kahire 1402/1982, s. 44; Ahmed er-Râzî, *el-Hurûf* (a.e. içinde), s. 134, 137, 139, 140, 142, 154; Zeccâci, *Hurûf'u'l-me'ânî ve's-sîfât* (nşr. Hasan Şâzelî Ferhûd), [baskı yeri yok] 1402/1982 (Dârül'l-ülûm), s. 59-60; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-İbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dîmaşk 1379/1960, I, 37-77; II, 82-87, 345-381, 423-495, 565; ayrıca bk. tür.yer.; İbn Cinnî, *Sîrru şînâ'ati'l-i'râb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dîmaşk 1405/1985, I, 413-433; İbn Sînâ, *Mehâricü'l-hurûf* (nşr. ve trc. Pervîz Nâtil Hânlerî), Tahrîn 1333, s. 19; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Muşaşşal*, Beirut, ts. (Âlemü'l-kütüb), IX, 93-94, 151-154; X, 33-36, 145; Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye* (nşr. M. Nûr el-Hasan v.dgr.), Beirut 1402/1982, II, 373-374; III, 215-218, 250, 257-258; İbn Usfûr, *el-Mümtî' fi'l-tasrif* (nşr. Fahreddin Kabâvî), Beirut 1407/1987, I, 239-257, 391-395; II, 670-678, 709-718; İbn Abdünnûr, *Râsfu'l-mebâni* (nşr. Ahmed M. el-Harrât), Dîmaşk 1405/1985, s. 371-377; Hasan b. Kâsim el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûf'u'l-me'ânî* (nşr. Fahreddin Kabâvî - M. Nedîm Fâzîl), Beirut 1413/1992, s. 139-140; J. Cantineau, *Etudes de linguistique arabe*, Paris 1960, s. 28-30; A. Roman, *Etude de la phonologie*, Aix - Marseille 1983, I, 263; İsmail Karaçam, *Kur'anî Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, İstanbul 1984, s. 203, 211, 219-220, 223, 327, 341-342, 357-359, ayrıca bk. tür.yer.; Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-sâutiyye 'inde 'ulemâ'i'l-tecvîd*, Bağdad 1406/1986, s. 415, 417, 426, 443-445, ayrıca bk. tür.yer.; Emîl Bedî' Ya'kûb, *Meusû'atü'l-hurûf*, Beirut 1408/1988, s. 423-427; H. Fleisch, *Traité de philologie arabe*, Beyrouth 1990, I, 58, 60, 74, 80, 83, 94, 95, 211, 219, 224; Şevki Maarrî, *Mu'cemü'l-mesâ'ilî'n-nahâvi ve's-şârifî fi Tâci'l-arûs*, Beirut 1996, s. 151-196; Hasan Abbas, *Haşâ'işu'l-hurûfi'l-'Arabîyye ve me'ânî-hâ*, Dîmaşk 1998, s. 72-78; İbrâhim Enîs, *el-Eşvâtû'l-lugavîyye*, Kahire, ts. (Mektebetü nehdati Misr), s. 21, 27, 48, 65-66, 154-159, 169-173, ayrıca bk. tür.yer.; G. Troupeau, "Mîm", El² (Fr.), VII, 65; İsmail Durmuş, "Harf", *DîA*, XVI, 160.